

Josep Miquel Vidal Hernández

Núria Ferrer Anglada^{1,2}

¹Institut d'Estudis Catalans, Carme 47, Barcelona 08001, Catalunya, Departament de Física Aplicada i Òptica, Facultat de Física, Avgda. Diagonal 647, Barcelona 08028, Catalunya

En Josep Miquel Vidal Hernández, físic, fundador de l'Institut Menorquí d'Estudis (del qual ara era coordinador científic) i de l'Obra Cultural de Menorca (impulsora de l'Enciclopèdia de Menorca, de la qual era director), membre de l'equip rector de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE). Nascut el 1939 a Maó, ens va deixar el passat 9 de gener sense que ens haguéssim preparat abans, ni ell ni nosaltres. Amb un munt de projectes començats o a mig fer. És per això que volem recollir ací algunes de les petjades que ha deixat ben impreses, en els records, en les emocions, en les activitats fetes, en el seu treball en col·laboració amb diferents persones relacionades amb la física i amb la Societat Catalana de Física. El que presentem només n'és una mostra, no podem pas pretendre ser exhaustius. Recollim ací unes pinzellades d'alguns dels físics i d'algunes de les persones estretament vinculades amb la divulgació de la física que van viure i compartir amb en Josep Miquel Vidal algunes d'aquestes activitats.

JMV i la Societat Catalana de Física

Una societat moderna i desenvolupada es distingeix per la força i la tradició de les seves institucions i les institucions, les que perduren durant el temps, es distingeixen per la seva capacitat d'adaptació als temps i de servir a la societat que les ha creades. L'Institut d'Estudis Catalans és una institució amb més de cent anys d'història i la trajectòria del qual durant el segle xx ha seguit l'evolució política de les llibertats dels Països Catalans per a les quals el paper de resistència de la Institució durant el llarg túnel de la dictadura fou essencial. Un cop recuperades les llibertats democràtiques a l'Estat espanyol, al Principat fou clau també la recuperació de les societats filials de l'IEC, com un element destacat per normalitzar el català com a llengua científica. En aquest context el paper de les persones també va ser molt important. En el cas de la Societat Catalana de Física, en Jordi Porta i Jué fou la persona clau per a la recuperació de la Societat i per a l'endegament de les seves activitats. Al seu costat s'aplegaren un grup d'entusiastes físics entre els quals podem comptar, en un lloc rellevant, en Josep Miquel Vidal Hernández, traspasat sobtadament fa uns mesos. En Josep Miquel Vidal ha estat un motor de l'activitat cultural i científica a Menorca com a principal impulsor de l'Enciclopèdia de Menorca, però també peça clau per a la designació de l'illa com a reserva de la biosfera. Com a físic, ha estat promotor d'activitats de divulgació de la física i d'història de la ciència a l'illa. També actuant de pont entre l'Institut Menorquí d'Estudis i la Societat Catalana de Física ha estat la peça indispensable per a l'organització de les Trobades Científiques de la Mediterrània, que, amb les vint-i-vuit edicions dutes a terme anualment sense interrupció fins ara, gaudeixen d'un recorregut que les acredita com una de les activitats més interessants adreçades als joves investigadors en física dels territoris de llengua ca-

talana. De tarannà molt peculiar per la calidesa del seu tracte i la seva amplitud de mires, habilitat, constància i bon fer, en Josep Miquel Vidal ha deixat un important rastre de la seva bona feina i per això el trobem i el trobarem a faltar.

Josep Enric Llebot. President de la Societat Catalana de Física

L'amic Josep Miquel Vidal ens ha deixat sobtadament, amb discreció, sense donar cap feina, tal com havia viscut. El trobem a faltar.

Recordo la primera edició de les Trobades Científiques de la Mediterrània, l'any 1985. Fou quan vaig conèixer personalment l'amic Vidal: ens esperava a l'aeroport, impassible i sense pressa. El primer que acostumàvem a fer a l'arribada a Maó era celebrar el començament/inici de les Trobades en un sopar que ell mateix organitzava. Era el retrobament amb amics entusiastes, joves, les converses eren vives com mai no he sentit en altres ambients, en tinc un bell record. Després de la mort de Jordi Porta vam pensar que com a homenatge a la feina tenaç i desinteressada que en Jordi Porta havia portat a terme, havíem de fer el possible perquè les Trobades continuessin. I ara també hauria de ser així, malgrat el buit que ha deixat en Josep M. Vidal hem de ser capaços de continuar i mantenir viu el record d'ambdós i d'aquesta manera enfortir els llaços de la comunitat científica amb la Societat Catalana de Física.

A en Vidal li agradava venir a Barcelona, era un trencament de l'activitat incessant que portava a terme a l'illa; aquí passejava, anava al cinema, al teatre, a un concert, a visitar les parades de pessebre, passejava i vivia el dia de Sant Jordi i també anava a comprar molts llibres i CD. Molt sovint ens trucava abans de venir perquè ens tro-

béssim per dinar o sopar, a tots ens agradava i era també per nosaltres l'oportunitat de retrobar-nos i compartir il·lusions i neguits, projectes i realitats. Tenia un fi sentit de l'humor i, encara que de vegades semblava absent, no era així, estava en tot, li encantava saber coses de les persones, i es mostrava feliç de viure aquells moments a Barcelona.

Era una persona que sumava una capacitat de treball envejable a un talent privilegiat i uns coneixements amplísimos. Dedicava gran part del seu temps com a secretari científic de l'IME i l'Obra Cultural de Menorca. Cal destacar el seu comprimís amb la llengua catalana, que el va portar a crear una important obra escrita: l'Enciclopèdia de Menorca, els llibres sobre la reserva de la biosfera, les publicacions de divulgació científica, els estudis i treballs de recerca, etc.; i em va dir que últimament treballava sobre la història de la medicina. Va saber crear lligams personals amb la UCE, l'IEC, amb Publicacions de l'Abadia de Montserrat, amb diverses universitats i moltes altres institucions. Mai no havia deixat d'anar a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada, es notava que en gaudia, deia que havia fotografiat el Canigó moltíssimes vegades però sempre diferent. Cal destacar també la seva obra fotogràfica, en què es nota la mà d'una persona sensible que busca la bellesa.

Em dol la seva mort! Deixeu-me transcriure un tros de poesia del mallorquí Rosselló-Pòrcel: *"viuré l'hora impura de les aspres angúnies mudes, amb la por de morir tot sol*

en el carrer".

Dolors Bruguera. Secretària de la SCF del 1980 al 2003. Coordinadora i gestora de les diferents activitats de la SCF en aquest període. Secretària de les Trobades Científiques de la Mediterrània. Secretària general de la Universitat Catalana d'Estiu, del 1986 al 1999.

Josep Miquel Vidal i la Universitat Catalana d'Estiu

D'ençà del 1996 -any en què tenim registrada la seva primera intervenció a Prada- Josep Miquel Vidal va mantenir una relació estreta amb la Universitat Catalana d'Estiu, que va fer que pràcticament cada any hi hagués presència menorquina entre les diverses activitats programades: cursos, actes, tallers o espectacles. Per això mateix, l'any 2002 s'incorporà a l'equip rector. El seu assessorament va ser valuósíssim perquè, atesa la seva formació científica i la seva praxi enciclopèdica, era capaç de respondre a tot el que li era plantejat. Coneixia tan bé la nòmina científica, literària, artística i institucional de Menorca, que sempre sabia suggerir qui podia ser el nom més adequat per intervenir en un acte o un curs. La forta presència menorquina -i més si considerem el pes demogràfic de l'illa en el conjunt de Països Catalans- responia al fet que, a partir de l'estructura de cursos i actes de cada edició de l'UCE, ell mirava de suggerir els noms menorquins (el seu inclòs) que hi podien fer una aportació interessant. La perspectiva dels anys donarà la mida justa de l'importància de l'aportació de Josep Miquel Vidal, aportació que la immediatesa de la seva mort no ens permet potser de copsar. Vidal, certament, impulsà la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis i l'Enciclopèdia de Menorca, dues fites diferenciadores i històriques. Només per això ja tindria un lloc destacadíssim en la història de Menorca i dels Països Catalans, però hi ha una altra faceta cabdal: el seu paper com a ambaixador científic i cultural. Sempre es preocupà pel diàleg amb les institucions i les entitats científiques de les altres illes balears i amb la resta de territoris de parla catalana. La seva presència constant a Mallorca i a Barcelona i els seus vincles universitaris i amb l'Institut d'Estudis Catalans i l'UCE en són una mostra. Per això, l'any passat l'UCE li concedí el Premi Canigó 2013 i enguany, com si ell mateix ens ho hagués suggerit, hem encarregat el cartell al pintor menorquí Maties Quetglas. En homenatge al gran amic i col·laborador que fou Vidal.

Joan Maluquer i Ferrer. Gerent de la Universitat Catalana d'Estiu

JMV i Trobades Científiques de la Mediterrània

Vaig conèixer l'amic Josep Miquel Vidal l'any 1971 tot just quan vaig entrar a fer la tesi al Departament de Física Teòrica de la Universitat de Barcelona. Ell i el Jordi Porta s'estaven en un despatx petit i fosc ple de papers,

llibres, fum (del Jordi) i una màquina d'escriure clàssica (del Josep Miquel) que feia un bon terrabastall -ja que, per guanyar-se la vida a part del minso sou de professor, feia articles per a diverses enciclopèdies que es publicaven a Catalunya. Mai no vaig sentir que cap dels dos es queixés de la seva situació malgrat les dificultats que devien tenir per concentrar-se, cosa que els feia falta perquè a més de preparar classes havien de fer la tesi. El Josep Miquel al cap d'uns anys, entre l'enyorament de Menorca i el poc estimul que rebia del seu director de tesi, se'n va cansar i el 1974 va fugir cap a Maó, sense deixar de tenir contactes amb els seus companys. El Josep Miquel a Menorca, a part de la dedicació a les seves aficions més estimades -la fotografia i la lectura-, treballava en l'àmbit cultural de Menorca participant activament a l'Obra Cultural Balear i el 1977 s'engrescà amb el projecte de l'Enciclopèdia de Menorca de la qual fou director fins a la seva mort aquest darrer mes de gener. Però l'Enciclopèdia de Menorca no era suficient per dinamitzar la cultura menorquina i l'any 1984 el Josep Miquel i altres investigadors que havien participat en la creació del projecte de l'enciclopèdia van engegar les Trobades Científiques de la Mediterrània, per tal d'organitzar cursos i congressos. Així el setembre de 1984 es va fer un congrés internacional sobre demografia de la Mediterrània, i un altre de dedicat a estudiar les Balears en època romana i fins als àrabs. Al mateix temps el Jordi es va incorporar a la direcció de la Secció de Física de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques i el 1976 fou elegit president de la Secció de Física.

La Secció, sota la batuta del Jordi, va començar molts projectes, entre els quals el de millorar les publicacions de la Societat de Ciències (el Butlletí de la Societat). El resultat d'això va ser els Treballs de Física, publicació que va començar amb el fascicle «La radiació del sincrotró», per Jaume Aranda el 1979, i que fou la precursora de l'actual Revista de Física, que va començar el seu camí l'any 1991.

Es van estimular grups de recerca que tot just començaven (Energia Solar Fotovoltaica, Contaminació Atmosfèrica, Radiologia Ambiental i Radiometria, Geofísica, Astrofísica, Física Matemàtica, Laboratori d'Estudis Geofísics Eduard Fontserè, Història de la Ciència i de la Física, Física de les Radiacions, Energies Renovables, Biofísica), i s'organitzaren conferències i trobades científiques, per exemple la V Reunió Espanyola del Buit i les Seves Aplicacions (Barcelona, 1979). També el 1982 començaren les Trobades sobre Recerca Experimental Fonamental en Física i Química a la Universitat Catalana d'Estiu, organitzades conjuntament amb la Secció de Química. Però així i tot es trobava a faltar un espai on els físics dels diferents grups de recerca abans esmentats o d'altres de nous poguessin conèixer millor l'activitat dels seus membres i la dels grups afins. Abans del 1984 és quan parlant els dos

amics veuen la possibilitat d'encarregar-se de l'organització d'aquestes trobades entre físics de les diverses àrees a Menorca.

L'any 1985 el Grup de Física Matemàtica, aprofitant que els tocava organitzar els Encuentros Relativistas Españoles (ERE) i que ja existien les Trobades Científiques de la Mediterrània, a proposta del Jordi Porta tria Maó com a seu dels ERE.

El 4 de setembre del 1985 les primeres jornades organitzades per la Secció de Física i l'Obra Cultural de Menorca acullen los Encuentros Relativistas Españoles; poc temps després es crea l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) del qual en Josep Miquel Vidal fou nomenat secretari general i coordinador científic posteriorment. La Secció de Ciència i Tècnica de l'IME juntament amb la Secció de Física foren a partir d'aleshores les encarregades d'organitzar les Trobades -que a partir del 1985 ja sempre més van dedicar-se a la Secció de Física, que l'any 1986 es convertí en l'actual Societat Catalana de Física.

Alfred Molina. Soci de la SCF, ha estat vocal de la Junta de la SCF, ha organitzat les Trobades Científiques de la Mediterrània el 1985 i el 1994 i ha estat editor de la Revista de Física del 1994 al 2006.

JMV i la Història de la Ciència i la Tècnica

L'estiu passat, en una de les converses que solíem mantenir, en Vidal em va comentar que havia estat requerit per assessorar la Revista de Física. Sabia, per descomptat, que jo hi havia participat força anys, de fet des del moment de la seva fundació. Volia saber el meu parer. Coneixia a Josep Miquel Vidal Hernández (1939-2013) des de fa molts anys. En els primers temps de col·laboració amb la llavors encara Secció de Física de la Societat Catalana de Ciències, és a dir, cap al 1977, en Vidal sortia sovint a la conversa en boca dels seus companys i amics, el també malaurat Jordi Porta Jué o l'Alfred Molina. Tothom parlava de l'opció -radical- d'abandonar la carrera universitària, la recerca especialitzada en física, per dedicar-se de ple a redreçar la vida cultural i científica de la seva ciutat -Maó- i de la seva illa -Menorca. Tots els comentaris sobre Vidal anaven acompanyats d'ironia, sobre algun o altre aspecte de la seva personalitat. Ironia, però al mateix temps estimació i admiració. Des de Menorca, Vidal seguia connectat al món, incloent-hi la física, decididament una de les seves principals vocacions. Vaig trobar-me amb ell per primer cop en les Trobades Científiques de la Mediterrània que es dedicaren el 1987 a la història de la física. El coordinador va ser en Luis Navarro, però en Josep Chabàs i jo el vam assessorar (Navarro Veguillas, 1988). De fet, el 1991, la Societat de Física ens va tornar a demanar de dedicar les Trobades a la història de la física. Des de mitjan 1990, un grup de persones estàvem impulsant la creació d'una nova filial de l'IEC, la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (SCHCT), que s'acabà for-

malitzant el maig de 1991. Vam demanar a la Societat de Física si la proposta d'unes Trobades dedicades a la història de la física podia ampliar-se a la ciència i la tècnica en general. Va acceptar i fou la nova Societat que actuà com a organitzadora, fins i tot abans de constituir-se. La Trobada de la SCHCT de 1991 va resultar tan reeixida -en gran part, gràcies a l'eficàcia i el talent d'en Vidal- que inicià la sèrie de congressos plenaris de la SCHCT, dels quals ja se n'han organitzat dotze, el darrer a València el 2012 (Roca Rosell, 2003). Com se sap, Vidal portava endavant l'edició de l'Enciclopèdia de Menorca i participà en la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis, que aplega totes les iniciatives científiques que es porten a terme a Menorca. L'acció de Vidal fou, en aquestes institucions i en d'altres, d'articular la nova vida cultural menorquina. Al mateix temps, s'adonà que la història de Menorca no havia estat estudiada des del punt de vista de la ciència i de la tècnica, llevat d'alguna gran figura, com el químic i toxicòleg Mateu Orfila (1787-1853). Des dels anys 1990, Vidal empenqué una tasca de revisió, estudi i reconstrucció de l'activitat científica i tècnica a Menorca als segles XVIII i XIX. Arrossegat per les fonts, Vidal aprofundí en la història de les ciències naturals i la medicina i la sanitat, sense oblidar la física. En aquest darrer camp, Vidal ha publicat una sèrie de treballs, un d'ells amb Josep Batlló, sobre els meteoròlegs menorquins fins a Josep M. Jansà (1901-1949), nascut a Reus, però actiu a Menorca, i sobre temes menorquins, de tal manera que l'Institut Menorquí

d'Estudis preserva documentació seva. En el camp de la física, Vidal no fou capaç d'emprendre l'estudi del curs de física manuscrit de Pasqual Calbó (1752-1817), conservat al Museu de Menorca. Feia poc, estava buscant mitjans per encarregar-ne l'estudi filològic, ja que és un dels manuscrits científics catalans més antics. Esperem, però, que l'estudi s'acabi fent, potser caldrà que acabem la situació de crisi actual...

En una entrevista a l'Arxiu d'Imatge i So de Menorca el 2006 (<http://www.aism.cat>), Vidal explica, entre altres coses, que la història de la ciència és l'activitat central de la seva vida... Efectivament, un cop havia encarrilat les institucions de les quals s'havia convertit en referent (l'Enciclopèdia de Menorca, la coordinació científica de l'Institut Menorquí d'Estudis), havia vist l'oportunitat de practicar la recerca en aquest camp. De fet, a més de les fonts que Menorca ofereix, Vidal havia aplegat una biblioteca impressionant de referències historiogràfiques, tot i que també hi tenia moltes referències sobre física. El balanç de més de vint anys en la recerca en història de la ciència no pot ser més impressionant: Vidal ha desenvolupat una obra que ja és cabdal en la historiografia de la ciència a casa nostra.¹ Vidal morí sobtadament el 9 de gener de 2013. Jo vaig ser un dels que va parlar amb ell un dia o dos abans, preparava un viatge a Barcelona i havíem de parlar del volum de l'Enciclopèdia de Menorca que estava escrivint sobre història de la ciència, el primer en aquesta temàtica després de gairebé vint volums. Una

persona entranyable, un treballador incansable, gestor de moltes iniciatives, compromès fins al final amb Menorca i la seva cultura, investigador notable, Josep Miquel Vidal Hernández mereix el nostre reconeixement.

Antoni Roca Rosell. Membre de la Junta de la Societat Catalana de Física del ... al..., i el consell editor de la Revista de Física del... al..... President de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (SCHCT).

JMV i els seus estudiants i col·laboradors

Ara farà només set anys que vaig tenir sa sort de conèixer a en Josep Miquel Vidal. Va ser un dia que vaig aparèixer per l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) per veure què era tot allò i vaig sortir-ne engrescada: jo també volia formar part d'aquell gran projecte. Amb en Vidal vaig fer es meus primers projectes de recerca i, des de llavors, es va convertir en un referent personal i professional. L'IME és es motor científic de Menorca, és una institució que reflecteix sa gran quantitat i qualitat de s'activitat científica que hi ha hagut i hi ha, damunt d'aquesta roca tan petita. En Vidal era es seu capità. Menava es vaixell amb habilitat, capejant es temporal que dia rere dia li muntaven, i així va aconseguir fer créixer sa institució. Coordinava sa feina de molts membres i col·laboradors i gestionava es dia a dia de ses seves estimades al·lotes, i qualque al·lot. A més, era sa llavor de molts projectes, de temes molt diversos. Durant aquest temps, juntament amb altres companys, vam treure endavant dos estudis: sa digitalització d'una sèrie de dades de pluja a Maó i sa catalogació d'una col·lecció d'instruments científics antics des seminari de Ciutadella. Van ser moltes hores de llevar pols a papers vells i a instruments que són autèntiques joies de museu. En Vidal estava d'allò més a gust amb gent jove i li encantava explicar-nos ses seves històries amb un bon sopar. Ens deixava embadalits explicant com havien sortit endavant projectes com sa declaració de Menorca com a reserva de la biosfera, sa fundació Rubió i Tudurí o sa seva estimada Enciclopèdia. Era molt caparrut, i açò va fer que aconseguís que aquests projectes fossin una realitat, malgrat ses dificultats. També li encantava escoltar ses nostres històries, i no s'espantava per res. Bé, sí, de volar. Però, encara que ell no ho fes sempre ens animava a anar més i més enfora. Així, quan es pogués retirar i hagués acabat d'escriure tot el que tenia pendent (que era moltíssim), vindria amb es seu vaixell de visita. Per desgràcia va partir massa prest i massa deveres. Encara ara mos sembla que és de viatge i que qualsevol dia tornarà per fer-nos un perol d'albergínies i quatre fotos més. Bon viatge capità!

Paz Carreras Seguí. Nascuda a Maó (1985), recentment doctorada en Física per la Universitat de Barcelona. Durant la seva tesi va desenvolupar òxids conductors i transparents per cèl·lules solars de silici en capa prima al

grup d'Energia Solar de la UB. Actualment treballa com a postdoctoranda amb un conveni entre la UAB i l'empresa Henkel al grup de tecnologies avançades per a adhesius. Ha estat col·laboradora de l'Institut Menorquí d'Estudis en diverses ocasions. Josep Miquel Vidal, amic i col·lega

Bibliografia

MOLINA, Alfred; ROCA, Antoni, VIDAL, Josep M. (ed.), *Vint anys de les Trobades Científiques de la Mediterrània (1985-2004)*, Barcelona, Societat Catalana de Física, Institut Menorquí d'Estudis. (2005).
NAVARRO VEGUILLAS, Luis (coord.), *Història de la física. Trobades Científiques de la Mediterrània, Barcelona, Generalitat de Catalunya.*, Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica-CIRIT. (1988).
ROCA ROSELL, Antoni, La SCHCT (1991-2003), como punto de encuentro y de difusión, *Llull*, **26**, 663-680 (2003).
ROCA ROSELL, Antoni, *Josep Miquel Vidal Hernández (1939-2013), historiador de la ciència. Reflexions personals*, Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica (en premsa) (2013).